

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

На сьогодні в умовах гуманізації суспільства в психолого-педагогічній галузі знань все більше уваги приділяється вивченню проблеми всебічного гармонійного розвитку, становлення, зрілості, особистісного та професійного вдосконалення, здоров'я та благополуччя, необхідності підтримки психічної норми особистості. Усі ці складові слід розглядати в контексті психології здоров'я, що має багатовекторну спрямованість: збереження, зміцнення та цілісний розвиток духовного, психічного, соціального та соматичного компонентів здоров'я. У визначенні психічного здоров'я особистості психологи-теоретики схильні відходити від концепції фізичного, психічного та соціального благополуччя, а пропонують іншу формулу, за якою психічно здорова особистість характеризується високою життєздатністю, соціальною адаптованістю, цілісністю, психологічною компетентністю, відповідальністю, збереженням інтересу до життя та потягом до особистісних змін, постійного саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації.

Звернімося до психологічного словника, в якому ми знаходимо універсальне тлумачення психічного здоров'я особистості: стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів та забезпечує адекватну умовам оточуючої дійсності регуляцію поведінки, діяльності [5, с. 10].

Зауважимо, що експертами Всесвітньої організації охорони здоров'я запропоновано розглядати "здоров'я як стан повного фізичного, розумового та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів". Нове розуміння психічного здоров'я полягає не в позиції заперечення патології, а в підкреслюванні наявності та важливості особистісних ресурсів, їх ролі в індивідуальному оздоровленні людини. На думку експертів ВООЗ, благополуччя здебільшого обумовлено самооцінкою та відчуттям соціальної приналежності, пов'язано з реалізацією фізичних, духовних та соціальних можливостей людини [1, с. 9].

На думку російського вченого В.П. Ананьєва [1, с. 36], суттєве призначення психології здоров'я проявляється в розкритті "квітки потенціалів" особистості:

- потенціал розуму (інтелектуальний аспект здоров'я) – здатність людини розвивати інтелект та вміти користуватися їм;
- потенціал волі (особистісний аспект здоров'я) – здатність людини до самореалізації, уміння ставити цілі та досягати їх, обираючи адекватні засоби;
- потенціал почуттів (емоційний аспект здоров'я) – здатність людини конгруентно виражати власні почуття, розуміти та нескритично приймати почуття інших людей;

- потенціал тіла (фізичний аспект здоров'я) – здатність розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати свою тілесність як властивість власної особистості;

- креативний потенціал (творчий аспект здоров'я) – здатність людини до творчої активності, творчості;
- духовний потенціал (духовний аспект здоров'я) – здатність розвивати духовну природу людини.

Отже, досліджуючи особливості психічного здоров'я особистості, значна увага зосереджена на проблемі розкриття її потенційних можливостей.

Особливого значення ми надаємо саме креативності особистості. Тож, мета нашого дослідження полягає в визначенні ролі творчих здібностей у межах проблеми психічного здоров'я особистості.

В особистісно-соціальному контексті, як соціальне явище творчий потенціал особистості потребує серйозного загальнотеоретичного осмислення.

Насамперед, звернімося до філологічного словника, - потенціал походить від лат. "potentia" - сила, можливість, здатність, яка існує в прихованому вигляді і може проявити себе у відповідних умовах. Також потенції розуміються як сукупність джерел, засобів, резервів, які можуть бути використані у зв'язку з досягненням певної мети [13, с. 330].

Звертаючись до філософського розуміння поняття "потенціал", слід сказати, що його, в основному, пов'язують з усвідомленням діяльнісного витоку буття індивіда, під яким розуміється сила, здібність, потенційні можливості, душевна енергія. Реальність, яка відображається в терміні "потенціал", перебуває на стику природного (об'єктивного) та соціального (суб'єктивного), внутрішнього та зовнішнього, статичного та динамічного. Потенціал фіксує суперечність, джерело саморозвитку певного явища, що реалізує себе зовні, тобто через процес актуалізації.

Окрім визначення поняття творчий потенціал, доцільним буде розглянути його сторони: об'єктивну та суб'єктивну.

Об'єктивно творчий потенціал особистості оцінюється шляхом визначення соціальної значущості створюваних нововведень, їх корисності в збереженні енергії людини і людства.

Суб'єктивно творчий потенціал особистості можна визначити через його творчі здібності. Творчими здібностями можна назвати сукупність його внутрішніх ресурсів і специфічних властивостей, які дозволяють йому бути суб'єктом творчості за наявності деяких мінімальних умов творчої праці. До цих умов відносяться такі:

- 1) тісний взаємозв'язок особи з своїм соціальним середовищем, яке дозволяє фахівцеві усвідомлювати надрілі в суспільстві проблеми і формувати на цій основі внутрішні мотиви, цілі і потреби своєї діяльності;
- 2) доступ до суспільних сховищ інформації;
- 3) сприятливий мікроклімат в трудовому колективі, що забезпечує для творчого працівника певний рівень співпраці, взаємодопомоги, доброзичливості, моральної підтримки і заохочення, а також можливості для експериментування в ході рішення поставлених завдань [7, с. 131].

Потенціал - це властивість будь-якого організму, до того ж не тільки живого. Йдеться про виробничий, економічний, науково-технічний потенціал, про потенційні можливості окремої особи, суспільства, держави у певній сфері їхньої життєдіяльності. А от творчий потенціал - це величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості, його силу, міць. Таким суб'єктом творчості виступає людина, колектив, народ, суспільство і т. ін. [3, с. 19].

У найпростішому варіанті слід говорити про творчий потенціал як про ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому [8, с. 3].

Деякі науковці [12], розглядаючи поняття "творчий потенціал", передають його в за допомогою поняття "духовний потенціал особистості". Духовний потенціал особи — внутрішня, психічна можливість її розвитку, внутрішня енергія, спрямована на творче самовідбиття і самоствердження. Структура духовного потенціалу складається з: можливостей суб'єкта, які ще не розвинуті у творчі здібності; внутрішніх (суб'єктивних) можливостей, що активізують реалізацію творчих здібностей; характеру впливу суб'єкта на предмет творчості (рівень технічної активності, стиль творчої діяльності тощо).

У сучасній психологічній науці накопичений значний фонд наукових досліджень творчого потенціалу особистості.

Учені [9], [10] розглядають потенційну сферу як "внутрішню, нереалізовану сутність особистості, яка за відповідних умов (сприятливих для подолання внутрішніх суперечностей) стає дійсністю" [10, с. 20]. С.В. Олійник вважає, що внаслідок дії рефлексивних та інтегративних функцій самосвідомості потенціал особистості виступає результатом процесу її соціопсихічного становлення і створює можливості для саморозвитку. Реалізуючи внутрішній духовний потенціал, який розуміється як сукупність стрижневих рис особистості, суб'єкт розкриває себе у творчій діяльності, завдяки якій і відбувається перехід потенційного в актуальний стан [9, с. 40].

На думку М.А. Рєзніка [12], поняття "творчий потенціал" дуже близьке поняття інтелектуальний потенціал, оскільки процес творчості - це, по суті, процес виробництва інтелектуальних ресурсів, а результат професійної творчості багато в чому зосереджений в інтелектуальних продуктах (що мають різноманітні форми подання цих результатів). Винахід - найбільш відома форма такого продукту, що підпадає під поняття інтелектуальної власності [12, с. 36].

У концепції креативності вітчизняного психолога М.М. Гнатка [3] творчий потенціал і актуальна креативність (безпосередня креативність) є взаємопов'язаними поняттями. Вони стоять по обидва боки єдиного процесу, саме протягом якого відбувається трансформація наявних творчих потенцій індивіда в соціально-актуалізовану творчу діяльність. Актуалізуючись, творчі потенції в процесі свого генезису перетворюються в актуальну креативність і втілюються в продукти творчої діяльності. Останні, у свою чергу, аналізуються, оцінюються соціумом з приводу їх оригінальності та соціальної значущості [3, с. 62].

Р.В. Ткач [14] через поняття "творча активність" намагається визначити сутність терміну "творчий потенціал". Творчий потенціал він розглядає як динамічну структуру особистості, що включає комплекс творчих задатків, які виявляються і розвиваються у творчій діяльності, а також комплекс психічних новоутворень особистості протягом її вікового дозрівання. Потенціал творчої активності виступає як динамічна інтегрована структура, що включає комплекс новоутворень, базується на уявленні і фантазії, асоціативних зв'язках, багатстві інтуїтивних процесів, емоційній різноманітності і емпатійних почуттях, які здійснюються у процесі творчої діяльності [14, с. 12]. Отже, творча активність не тільки залежить від індивідуального творчого потенціалу, розумового досвіду, а є головною умовою виявлення та розвитку творчого потенціалу особистості та механізмом реалізації її творчих здібностей і проявляється в трьох формах:

- а) в особистості (як творчий потенціал через процес інтеріоризації);
- б) у соціумі (як творчий процес діяльності у вигляді екстеріоризації з метою створення і розповсюдження творчого досвіду);
- в) в особистісній інтеріоризації (як творче особистісне новоутворення, набуваючи на основі накопиченого творчого та інтелектуального досвіду нової форми особистісного саморозвитку).

У сучасній психологічній науці все більшої актуальності набуває багатофакторний підхід дослідження творчого потенціалу особистості [11]. Згідно даного підходу [11, с. 24], творчий потенціал залежить від чотирьох груп факторів: когнітивні фактори (інтелект, знання), конативні фактори (когнітивний стиль, особистісні риси, мотивація), емоційні фактори (позитивні, негативні, нейтральні емоції), фактори середовища (рис. 1). Кожній людині властиво особливе сполучення вказаних факторів, що більшою чи меншою мірою відповідає вимогам задач з певної області людської діяльності. Як видно з рис. 1, творчий потенціал виступає результатом взаємодії цих факторів; проявляється в творчих продуктах; ступінь креативності творчих продуктів оцінюється виходячи з соціального контексту.

Зміст поняття "творчий потенціал особи" О.І. Клепиков та І.Т. Кучерявий [6] розглядають як інтегральну властивість у вигляді здібності, що дає змогу людині здійснювати предметну діяльність. За своїми витокami ця властивість людського індивіда є результатом природної й соціальної активності, зовнішнім виявом якої виступає праця або доцільна діяльність, що органічно включає свідомість і спілкування, які проявляються у формі пізнавальної та комунікативної діяльності. Здатність до творчості невіддільна від здатності до праці. Творча активність історично виникає з трудової активності, формуючись і розвиваючись на її основі. Праця - її зміст, характер, ставлення до неї - обумовлює розвиток особистості [6, с. 39].

Рис. 1. Структура творчого потенціалу особистості в рамках багатофакторного підходу

На думку вчених, творчий потенціал є органічним тілом, що можна уявити у вигляді формування структурно і функціонально організованих основ. Незважаючи на протилежність структурної і функціональної сторін, вони тісно переплетені, нерозривно пов'язані між собою і, як правило, утворюють важко розчленовану єдність.

Н.Ф. Вишнякова [2], визначаючи архітектуру зрілої особистості, здатної досягти певних професійних вершин, описала її сьома основними рівнями: духовна зрілість (*найвищий рівень*), креативна зрілість, професійна зрілість, міжособистісна зрілість, особистісна зрілість, фізична зрілість, ресурсна (підсвідома) сфера творчої зрілості (*найнижчий рівень*).

Автор за зрозумілою логікою розташувала ресурсну сферу творчої зрілості на першому рівні, включивши в неї й творчий потенціал (оригінальність мислення, уява, інтуїція, чуттєвий досвід, обдарованість, ініціативність), а також підсвідому сферу (природні задатки) [2].

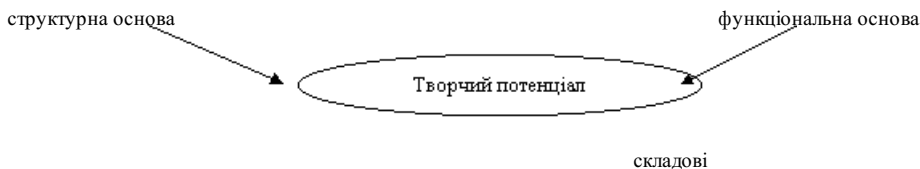

Рис. 2. Структура творчого потенціалу (за О.І. Клепиковим та І.Т. Кучерявим)

Вітчизняний дослідник В.О. Моляко [8] вважає за необхідне розглядати творчий потенціал не тільки як фундамент, суцільне автономне утворення, а складну підсистему, яка тісно переплітається з іншими структурними складовими психіки (ресурсною, фізичною, особистісною та ін.), в даному випадку з детермінуючими творчі процеси елементами [8, с. 7].

В.О. Моляко [8], узагальнюючи систему існуючих визначень поняття "творчий потенціал", розглядає його як ту систему, яка абсолютно, так само як скажімо й підсвідомість, прихована від будь-якого зовнішнього спостереження; більш того, й сам носій, так би мовити, творчого потенціалу мало або й зовсім нічого не знає часом про свої творчі можливості. Про справжні творчі можливості конкретної людини можна доказово, а не гіпотетично, говорити лише на основі здійсненої діяльності, отриманих оригінальних творів. Творчий потенціал стає реальною, а не уявною, прогнозованою цінністю лише реалізуючись у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах та ін. Отже, фактично під творчим потенціалом мають на увазі, як в цьому можна пересвідчитись, обдарованість, готовність до діяльності – творчу обдарованість, готовність до творчої діяльності.

Як бачимо, вчені виокремили багато складових компонентів структури творчого потенціалу, що свідчить, по-перше, про складність соціального явища; по-друге, про необхідність системного, комплексного підходу з метою дослідження даного явища в цілісності.

Досліджуючи архітектуру творчого потенціалу особистості, в нашому науковому дослідженні ми виокремлюємо такі його структурні елементи (рис. 3):

Теоретичний базис ми розглядаємо як інформованість, теоретичне навантаження особистості; *мотиваційно-вольовий компонент* - психологічна готовність, спонування до здійснення творчої діяльності, цілеспрямованість, вмотивованість, цілісне напруження, впевненість в собі, своїх потенційних можливостях, адекватна самооцінка; *методична базис* - володіння інструментарієм, прийомами і продуктивними технологіями реалізації теоретичного задуму, розв'язання поставленої задачі; завдяки розвинутим *творчим здібностям* відбувається розкриття та реалізація творчого потенціалу особистості, внаслідок чого з'являється *продукт творчої діяльності*, що відрізняється оригінальністю, неповторністю, незвичайністю.

Проведений загальнотеоретичний аналіз наукових праць щодо проблеми дослідження творчого потенціалу особистості дозволив сформулювати **основні позиції** щодо сутності цього особистісно-соціального явища в межах проблеми психічного здоров'я особистості:

1) Кожна психічно здорова людина здатна до здійснення творчої діяльності, створення творчого продукту. Психічне здоров'я та благополуччя особистості сприяє, по-перше, активізації індивідуальних творчих ресурсів; по-друге, ефективній реалізації творчих здібностей в процесі життєдіяльності; по-третє, повноцінному (гармонійному) всебічному розвитку та вдосконаленню особистості, успішному функціонуванню в суспільстві (соціальна адаптація особистості).

2) Творчий потенціал – не просто сукупність індивідуальних творчих якостей особистості, а цілісна динамічна система; інтегральна характеристика психічних можливостей людини, особливостей її самореалізації.

3) Формування та розкриття творчого потенціалу повинно відбуватись на основі синтезу індивідуального, особистісного та соціального факторів розвитку людини. Зазначимо, у випадку коли у людини слабко виражений (або відсутній) потяг до творчого зростання, розвитку власного потенціалу, занурення в буденні проблеми виступає бар'єром на шляху до розкриття та реалізації особистісних прагнень, здібностей та бажань, спостерігається високий ризик психічного нездоров'я.

Отже, в нашому науковому дослідженні творчий потенціал особистості розглядається як інтегральна, динамічна особистісно-соціальна властивість, яку можна охарактеризувати як невичерпний ресурс творчих можливостей, здатність конкретної людини до цілеспрямованої творчої діяльності, що виступає фундаментом її психічного благополуччя. Таким чином, творчий потенціал виконує інтегруючу функцію в структурі якісних характеристик системи психічного здоров'я, розвитку та становлення особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бойко О.В.* Охрана психического здоровья : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / О.В. Бойко. – М.: Изд-ский центр "Академия", 2004. – 268 с.
2. *Вишнякова Н.Ф.* Креативная акмеология. Психология высшего образования / Н.Ф. Вишнякова. – Минск : Дзбор, 2006. – 377 с.
3. *Гнатко М.М.* Феномен креативности как психологическая проблема / М.М. Гнатко // Психология перспективы. — Луцьк, 2001. — Вип. 1. - С. 88-97.
4. *Климов Е.А.* Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие для студ. вузов / Е.А.Климов. – Ростов на Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
5. *Куликов Л.В.* Психогигиена личности. Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики : учебное пособие / Л.В. Куликов. – Спб. : Питер, 2004. – 464 с. : илл. – (Серия "Учебное пособие").
6. *Кучерявий І.Т.* Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.Т. Кучерявий, О.І. Клепиков. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – К. : Вища школа, 2000. – 286 с.
7. *Личность, творчество и современность: сб. науч. трудов / Министерство внутренних дел России. – Красноярск : Изд-во Сибирского юридического института, 2000. – С. 124-131.*
8. *Моляко В.О.* Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. - № 6. – С. 2.
9. *Олійник С.В.* Теоретичні засади формування творчого потенціалу майбутнього вчителя / С.В. Олійник // Наукові записки. – Ніжин : Ніжинський ДПУ, 1998. – С. 40-42.
10. *Осьмак Л.* Особистісний потенціал підлітка: умови активізації / Л. Осьмак // Рідна школа. – 1998. – № 1. – С. 20.
11. *Психология креативности / Т.Любарт, К. Муширу, С.Торджман, Ф.Зенасни; [пер. с фр. Д.В. Люсин]. – М. : "Когито-Центр", 2009. – 215 с.*
12. *Резнік М. А.* Культура творчого саморозвитку особистості: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М.А. Резнік, В.П. Козинець. – Д. : Національна металургійна академія України [та ін.], 2002. – 104 с.
13. *Словарь русского языка : в 4-х т. / [сост. Евгеньева А. П.]. - 2-е изд. – М. : Изд-во "Русский язык", 1984. – Т. 3. – С. 330.*
14. *Ткач Р. В.* Психологічні особливості творчої активності особистості / Р. В. Ткач. – Запоріжжя : Вид-во Запорізької держ. інженерної акад., 1999. – 24 с.

Подано до редакції 10.02.2010

РЕЗЮМЕ

Статтю присвячено загальнотеоретичному аналізу індивідуальних ресурсів у контексті психічного здоров'я особистості; виявленню взаємозв'язку психологічного благополуччя та здоров'я особистості з її індивідуальними потенційними (творчими) можливостями.

Ключові слова: психічне здоров'я, креативність, творчий та духовний потенціали, архітектоніка креативного потенціалу.

Е.В. Лобода

КРЕАТИВНОСТЬ КАК ОСНОВА ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ЛИЧНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена общетеоретическому изучению индивидуальных творческих ресурсов в контексте психического здоровья личности; выявлению взаимосвязи и взаимозависимости психологического благополучия и здоровья личности с ее индивидуальными потенциальными (творческими) возможностями.

Ключевые слова: психическое здоровье, креативность, творческий и духовный потенциалы, архитектоника креативного потенциала.

E.V. Loboda

CREATIVITY AS A BASIS OF THE PERSON'S PSYCHIC HEALTH

SUMMARY

The article is dedicated to theoretical analysis of personal creative resources in context of psychic health of a person; it states the link and interdependence between psychological well-being and health on the one hand and individual potential (creative) abilities on the other.

Keywords: psychic health, creativity, creative and spiritual potential, the structure of creative potential.